Juryrapport

Wat is het lichaam van een vertaling? En, wat is het lichaam dat vertaalt? In *Nevermore* zoekt schrijver Cécile Wajsbrot dat uit op het scherpst van de schrijvende snede. *Nevermore* is een roman met in het hart een klein mysterie, een zacht verhaal van pijn, omvouwen door een mozaïek van vernietiging, herziening en wederopbouw. De hoofdpersoon, die rouwt om de dood van een dierbare, ontvlucht haar woonplaats Parijs en trekt zich terug in Dresden, een stad die tachtig jaar geleden alleen nog *Trümmer* was, om daar *Time Passes* te vertalen – het middelste deel van Virginia Woolfs fameuze roman *To the Lighthouse*. Dit is een tekst over destructie, rouw, tijd en hoe een plek langzaam weer tot leven komt, terwijl er ergens verder weg een oorlog woedt.

Dat is al een mooi gegeven, maar daar blijft het niet bij: vervolgens schrijft Wajsbrot (zelf vertaler van onder meer Woolf) namelijk niet alleen over de vertaler die *Time Passes* vertaalt, nee zeg! Ze *beschrijft* het daadwerkelijke vertaalwerk! Hierdoor wordt de lezer meegenomen in het proces van deconstructie van de oorspronkelijke taal en het opnieuw creëren in een andere taal. Deze vertaaltrip wordt verweven met gedachten over de High Line van New York, het landschap rond Tsjernobyl, omgesmolten klokken in beide wereldoorlogen en de geschiedenis van Dresden. De vertaalster probeert haar pijn cerebraal op afstand te houden, terwijl ze wikt en weegt. Het boek is een constante herordening. Een hertaling en een nadenken over lagen en hervorming van lagen, op zoek naar hoop in destructieve tijd. Zo schrijft Wajsbrot over de High Line in New York het volgende:

> Je merkt hier weer dat je leeft, er bestaat niets anders dan wat je ziet, je zintuigen zijn wakker, alles heeft waarde, betekenis, reliëf, het leven is kleurig, op de High Line komen de mensen niet met elkaar in botsing, iedereen loopt er in zijn eigen tempo zonder de ander uit zijn ritme te halen, en hoe meer lichtjes er aangaan, hoe meer de hoop groeit.

Onderbroken door dit soort *intermezzo's* schaaft en schaaft de vertaler, en dwaalt ze af en toe door de straten van Dresden, waar ze soms de geest van haar overleden vriendin tegenkomt:

> Woon je daar?
>
> Wonen heeft geen zin.
>
> We dobberen, we lopen.
>
> Dwalen? Vroeg ik.
>
> Dat weet ik niet, zei ze. Ik zoek de zee. Weet je waar die is?
>
> Ik wees de andere kant op, waar de rivier uit Dresden en omgeving naar het noorden stroomt, naar Hamburg, en daarna, steeds breder, naar de Noordzee. Ze verdween.

Schrijven en vertalen smelten prachtig samen in *Nevermore*. De tekst laat zien hoe persoonlijk en intiem vertalen is en kan zijn: het is nooit een neutraal overhevelen van de ene taal naar de andere, Wajsbrot toont het ambacht van de levende mens, een ambacht waar ook de eigen persoonlijkheid en ervaringen bij betrokken raken en in meegezogen worden. Zeker als je een tekst – *Time Passes* – vertaalt die gaat over verdriet, bewustzijn, herinnering, en hoe deze nauw verbonden zijn met een specifieke plek, een plek waar mensen in de loop der tijd steeds anders mee om moeten gaan. Rouw is een tussenplek, een intermezzo, vertalen een tussenruimte, een vacuüm, waarna de mensen, net als in *Time Passes*, de ruimtes weer vullen. Rouw is verandering. Ruimtes dwingen verandering af. Vertaling is verandering.

Wajsbrot schrijft met deze roman een zeer Europees, wereldlijk boek, in tijden waar destructie, rouw en vernietiging aan de orde van de dag zijn en de geschiedenis zich toch maar blijft herhalen – *Nevermore*, nooit meer opnieuw? De ervaringen van vergankelijkheid, verlies en vernietiging uit de originele tekst *Time Passes* krijgen zo opeens nieuwe dimensies. Een andere lading, extra zeggingskracht.

Nevermore is een spiegelpaleis, dat zich op meerdere niveaus laat lezen en laat zien hoe complex literatuur is, en hoe precies de activiteit van het vertalen is. Daarmee is het een boek dat de vertaler eert en toont. Een mens die in zijn eentje ergens heen trekt, om in stilte en isolatie in een tekst te duiken. Een mens die denkt: '*those stray airs*' […] die zwervende briesjes, nee' […] en later: 'heeft het zin om werkwoorden door zelfstandige naamwoorden te vervangen? Wordt de zin daardoor niet een beetje of zelfs veel logger?'

Een *tour de force* als deze vraagt om niets minder dan fenomenale vertaalkunst. Wie zou dit nou aandurven? Josephine Rijnaarts. Die zag wel iets in dit werk. De winnaar van deze Europese Literatuurprijs, wint deze prijs echt dankzij deze vertaler, die haar rol als mediator in de letteren honderd procent heeft ingezet. Het was Rijnaarts die Wajsbrot ontmoette via Esther Kinsky – want ja, Rijnaarts vertaalt niet alleen uit het Frans, maar ook nog eens uit het Duits, ga er maar aan staan. Zij las *Nevermore* en wist: dit wil ik vertalen. Ze stelde het boek voor aan Uitgeverij Oevers, die gelukkig met haar in zee ging. Een mooi plan, maar ook een moeilijk plan: collega's van Rijnaarts noemden dit werk *onvertaalbaar*. En, Rijnaarts geeft ook toe, in een blog op de website van Athenaeum Scheltema, dat het een strubbeling was: 'ik moet toegeven dat ik met het wilde dier – de tekst – heb geworsteld. Een valse start heb gemaakt. Opnieuw moest beginnen. Uiteindelijk vertaalt "mijn" hoofdpersoon *Time Passes* in het Nederlands en niet in het Frans. Wat daarbij de doorslag gaf, was het toenemende besef dat de problemen die de vertellende vertaalster bespreekt vooral te maken hebben met het poëtische, compacte Engels van Virginia Woolf. De zinnen moeten worden ontleed en ontrafeld voordat ze in een andere taal kunnen worden weergegeven, en natuurlijk is het van belang welke mogelijkheden die andere taal dan biedt, maar waar het vooral om draait is het proces, de twijfels, het wikken en wegen, het passen en proeven.'

Bij het vertalen van deze roman van Wajsbrot, doet Josephine Rijnaarts dan ook het bijna-onmogelijke: het verhaal over iemand die zulk complex en veelomvattend Engels proza vertaalt in het Frans op háár beurt weer in het

Nederlands brengen, op een manier die volstrekt natuurlijk en geloofwaardig overkomt. Dit passen en proeven deed Rijnaarts overigens niet helemaal ‘alleen’. In het nawoord bij de roman schrijft ze dat op haar bureau constant twee vertalingen van *To the Lighthouse* lagen: een van Barbara de Lange (2022) en een van Jo Fiedeldij Dop (1980).

Nevermore verdient bijna een meta-prijs: het was namelijk niet alleen Rijnaarts, die heeft gewikt en gewogen; het was ook Wajsbrot, die haar naamloze personage Virginia Woolf laat vertalen en laat puzzelen, puzzelen, puzzelen, met totale devotie, in de hoop een beetje te helen. Zo leggen zowel schrijver als vertaler een laag op een laag op een laag. *Nevermore* is daarmee een prachtige ode aan de kunst en de (on)mogelijkheid van vertalen, met als centraal thema de vergankelijkheid en de verwoestende werking van de tijd, maar ook de hoopvolle verwachting van een nieuw begin.

Wij lazen een boek dat wij nog nooit eerder gelezen hadden. Daarmee is *Nevermore* de unanieme winnaar van de Europese Literatuurprijs 2026.

De jury:
Adri Boon,
Michel Krielaars,
Jelle Noorman,
Mira Taks,
Edith Vroon,
Christiaan Weijts,
Lisa Weeda (voorzitter)